

ВІНШУЕМ З ЮБІЛЕЕМ!

УДК 929:008(476)"194/20"

БЕЛАРУСКІ КУЛЬТУРОЛАГ АЛЯКСАНДР ІВАНАВІЧ СМОЛІК: ВЫТОКІ І ЗДАБЫТКІ

(Да 70-годдзя з дня нараджэння)

на роднай мове, вяскоўцы шанавалі традыцыі, выконвалі абрады, рытуалы дзядоў і прадзедаў, ладзілі народныя святы. Менавіта ў прасторы гэтай культуры фарміравалася карціна свету, этас і ідэнтычнасць будучага айчыннага культуролага.

Дзяцінства і сталенне Аляксандра Іванавіча было складанае, пасляваеннае, безбацькоўскае. Бацька, Іван Георгіевіч, як і многія вяскоўцы, не вярнуўся з фронту і так і не даведаўся, што ў яго нарадзіўся сын. Клопат аб выхаванні траіх маленькіх дзяцей поўнасцю лёг на плечы маці, Вольгі Якаўлеўны. Дзеці рана спазналі «смак» фізічнай працы і самастойнага жыцця: шчыравалі на ўласнай гаспадарцы, працавалі разам з маці на калгасных палетках. Маці імкнулася даць дзецям адукацыю. Праўда, атрымаць поўную агульную сярэднюю адукацыю ўдалося толькі самаму малодшаму. Старэйшыя сёстры мелі абавязковую на той час сямігадовую адукацыю.

Вучыцца было няпроста. У роднай вёсцы была толькі пачатковая школа. Сямігодка, да якой ішлі праз балота і хмызняк, знаходзілася за тры кіламетры. Дзесяцігадовая школа была ў Вілейцы, за чатыры кіламетры ад роднай вёскі. Дабіраліся да горада вучні пешшу, некаторыя на роварах.

Аляксандру пашанцавала на сапраўдных настаўнікаў, якія разгледзілі ў вясковым хлопчыку схільнасць да літаратурнай дзейнасці і ўсяляк імкнуліся заахваціць да прыгожага пісьменства. Сачыненні па беларускай і рускай літаратуры юнака ставіліся ў прыклад яго аднакласнікам. Неўзабаве ён і сам пачаў пісаць вершы, якія нават друкаваліся ў раённай газеце «За савецкую радзіму». У газеце таксама друкуюцца артыкулы і нарысы А. Смоліка, у якіх адлюстроўваецца сацыяльнае, эканамічнае і культурнае жыццё Вілейшчыны. Пасля школы Аляксандра запрашаюць на працу ў рэдакцыю раённай газеты. Але прага да ведаў пераважыла магчымасць добра ўладкавацца на прэстыжнай працы ў «раёнцы». Юнак імкнуўся спасцігнуць таямніцы гісторыі краіны, яе самабытнай, багатай культуры, што і прывяло яго на гістарычны факультэт МДП імя М. Горкага.

Студэнцкае жыццё было напоўнена інтэлектуальнай працай. Акрамя лекцыйных і практычных заняткаў Аляксандр шмат працуе самастойна. Гэтаму спрыяла блізкае знаходжанне ад інтэрната Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна, у якой студэнт праводзіў увесь вольны час. Ужо на першым курсе ім была падрыхтавана цікавая навуковая праца, прысвечаная культуры шумера-акадскай цывілізацыі. Са студэнцкімі навуковымі дакладамі А. Смолік выступаў на канферэнцыях у Ленінградзе, Каўнасе, Кіеве. Зборнікі тэзісаў згаданых канферэнцый прафесар захоўвае да гэтага часу. Інстытуцкае жыццё было азначана не толькі ўпартай вучобай, у гэты перыяд ярка праявіліся і яго арганізацыйныя здольнасці. Студэнцкая моладзь выбірае Аляксандра камсоргам гістарычнага факультэта, а ў 1969 г. сакратаром камітэта камсамола з правамі райкама інстытута. Пяць гадоў ён узначальваў адну з лепшых камсамольскіх арганізацый ВНУ. Адметнай рысай лідара студэнцкай моладзі з'яўляецца ўменне ў бурлівай і імклівай камсамольскай дзейнасці знаходзіць час для навуковай працы. Рэдкія вольныя вечары і выхадныя дні аддае рабоце над кандыдацкай дысертацыяй, якую паспяхова абараняе ў 1972 г. Праз год малады кандыдат гістарычных навук пераходзіць на навукова-педагагічную работу.

За 20 гадоў выкладчыцкай працы А. І. Смолік прайшоў шлях ад асістэнта да дацэнта кафедры навуковага камунізму. Адначасова рэалізоўваўся талент адміністратара – ад загадчыка падрыхтоўчага аддзялення да дэкана факультэта падрыхтоўкі да паступлення ва ўстановы вышэйшай адукацыі і прафесійнай арыентацыі моладзі Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута (1979–1992).

Дванаццаць гадоў (1992–2004) Аляксандр Іванавіч шчыраваў на ніве культуры на пасадзе прарэктара па вучэбнай рабоце, а з 2004 г. па 2006 г. А. І. Смолік – першы прарэктар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў.

Арганізацыйна-педагагічную працу ўмела спалучаў з рознабаковай навуковай дзейнасцю, што дазволіла яму абараніць першую ў Беларусі доктарскую дысертацыю па тэорыі і гісторыі культуры (1999). А. І. Смолік першым у Беларусі распрацаваў метадалогію культуралагічнага даследавання сацыякультурных з'яў і працэсаў, якія адбываліся ў постсавецкі перыяд.

Навуковы аўтарытэт Аляксандра Іванавіча садзейнічаў адкрыццю ў 2001 г. савета па абароне доктарскіх і кандыдацкіх дысертацый па спецыяльнасці 24.00.01 – тэорыя і гісторыя культуры, які ён узначальваў шэраг гадоў. Сёння А. І. Смолік з'яўляецца намеснікам старшыні аб'яднанага саве-

та па абароне доктарскіх дысертацый па тэорыі і гісторыі культуры і тэорыі і гісторыі мастацтва. За 13 гадоў існавання савета ў ім абаронена больш за 40 дысертацый па праблемах фундаментальнай культуралогіі. Такі вынік працы дазваляе адзначыць высокі прафесіянальны ўзровень зачынальніка Беларускай культуралагічнай школы.

Як прарэктар па вучэбнай рабоце, а затым першы прарэктар А. І. Смолік стаяў ля вытокаў структурных пераўтварэнняў ва ўніверсітэце. Пры яго непасрэдным удзеле былі створаны новыя факультэты, кафедры, а Мінскі інстытут культуры быў пераўтвораны спачатку ў Беларускі ўніверсітэт культуры, затым атрымаў статус вядучай установы ў сваёй галіне адукацыі, а ў 2004 г. стаў Беларускім дзяржаўным ўніверсітэтам культуры і мастацтваў. Дзякуючы намаганням Аляксандра Іванавіча з 2003 г. ва ўніверсітэце праводзіцца набор на спецыяльнасць «тэорыя і гісторыя культуры».

З 2006 г. Аляксандр Іванавіч Смолік узначальваў кафедру гісторыі Беларусі і музеязнаўства, а з 2009 г. – кафедру культуралогіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў. У 2006 г. узнагароджаны нагрудным знакам Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь «За ўклад у развіццё культуры Беларусі». У 2008 г. атрымаў персанальную надбаўку за значны ўклад у сацыяльна-эканамічнае развіццё краіны.

А. І. Смолік з'яўляецца адным з заснавальнікаў і кіраўніком навуковай школы ў галіне культуралогіі «Тэорыя і гісторыя культуры», якая функцыянуе пры Беларускім дзяржаўным ўніверсітэце культуры і мастацтваў. Інтэлектуальнае ядро школы складаюць яго вучні, што працуюць у шэрагу УВА.

Здабыткі маладой нацыянальнай культуралагічнай школы ўнушальныя: 41 абароненая дысертацыя, з якіх 4 доктарскіх і 37 кандыдацкіх дысертацый.

Аляксандр Іванавіч паспяхова прадстаўляў беларускую школу культуралагіі на нарадзе-семінары загадкаў кафедр культуралогіі краін СНД, якая адбылася ў Санкт-Пецярбургу (2014).

Прафесар А. І. Смолік чытае ўнікальныя аўтарскія курсы «Культуралагічная адукацыя», «Прыкладная культуралогія», «Гісторыя Беларускай культуралагічнай думкі» на факультэце культуралогіі і сацыякультурнай дзейнасці, арыгінальныя курсы лекцый «Музей як форма рэпрэзентацыі культуры», «Жанчыны ў сацыякультурным жыцці Беларускага грамадства».

Вынік навукова-тэарэтычнай і практычнай дзейнасці даследчыка культуры – шэраг падручнікаў і манаграфій, арганізацыя міжнародных канферэнцый і складанне навуковых выданняў. Аляксандр Іванавіч – старшыня навуковага савета навукова-метадычнага часопіса «Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў».

А. І. Смолік – заснавальнік серыі «Культурны імідж Беларусі» (2013). У серыі выйшлі манаграфіі, прысвечаныя праблемам гуманітарнай адукацыі, фундаментальнае даследаванне па культуралогіі, а таксама манаграфічны зборнік па выніках міжнароднай канферэнцыі Беларусі і Літвы, арганізаванай А. І. Смолікам. Гэтая праца – вынік сямігадовых, распачатых Аляксандрам Іванавічам даследаванняў роду Тышкевічаў.

Сфера навуковых прыярытэтаў А. І. Смоліка – вывучэнне праблем сутнасці, зместу, дзейнасці сацыякультурных інстытутаў у посткатастрофным соцыуме, рэабілітацыйна-катарсіснае ўздзеянне мастацтва на асобу, асэнсаванне праблем дынамікі Беларускай культуры ў кантэксце гуманітарных і тэхнагенных катастроф, змяненняў або мадыфікацый пэўных рыс Беларускай нацыянальнай культуры ў прасторы і часе.

Даследаванню праблем постчарнобыльскага соцыуму прысвечаны манаграфія «Сацыядынаміка культуры ў посткатастрофным соцыуме» (1999), вучэбны дапаможнік «Сацыяльна-культурная дзейнасць у постчарнобыльскім соцыуме» (1999). У манаграфіі на аснове структурнага аналізу А. І. Смолікам вызначана сацыядынаміка сучаснай беларускай культуры. На погляд вучонага, у 1980-х гг. у беларускім грамадстве пачаліся буйнамаштабныя і доўгатэрміновыя працэсы дынамічных сацыяльна-культурных змен, выкліканыя неабходнасцю адаптацыі да знешніх фактараў і вырашэння ўнутраных праблем. Мадэрнізацыйныя працэсы, якія адбываюцца сёння, уцягваюць беларускае грамадства ў сацыякультурную прастору заходніх краін у выніку хуткага развіцця камунікатыўных сувязей, дыфузных міжнацыянальных працэсаў, павелічэння міграцыі народаў, узаемапрацікнення і зліцця культур. Да фактару макрамаштабнай сацыякультурнай дынамікі культуралаг адносіць таксама негатыўныя наступствы тэхнагеннай катастрофы на Чарнобыльскай АЭС. А. І. Смолік распрацаваў канцэпцыю рэабілітацыйна-катарсіснага ўздзеяння мастацтва на дэадаптаваную асобу посткатастрофнага соцыуму, якая паспяхова выкарыстоўваецца шэрагам сацыякультурных устаноў краіны.

Праца «Гісторыя і культура беларускіх татар» (2000; разам з І. Б. Канапацкім) прысвечана даследаванню працэсу разгортвання культуры беларусаў і татар у часе і прасторы ва ўзаемасувязі з сацыяльна-палітычнай арганізацыяй, сацыяльнымі ўзрушэннямі беларускага грамадства.

Побач з даследаваннем праблем фундаментальнай культуралогіі А. І. Смолік займаецца вывучэннем пэўных аспектаў прыкладной культуралогіі. Так, у суаўтарстве з Я. Д. Грыгаровіч ім падрыхтавана першая ў Беларусі комплексная праца «Прыкладная культуралогія» (2005), дзе акрэслены праблемы тэорыі і метадыкі інстытуцыянальных і пазайнстытуцыянальных узаемаадносін суб'ектаў культуры, формы і тэхналогіі фарміравання культуры асобы. Раскрываюцца асновы культурнай палітыкі, яе прынцыпы і мэты, аналізуюцца функцыі сацыякультурных інстытутаў па засваенні культуры індывідам і рознымі сацыяльнымі групамі.

У асобе А. І. Смоліка спалучаюцца два сапраўдныя таленты: арганізацыйныя здольнасці і вялікая любоў да Радзімы. Ён з'яўляецца арганізатарам, ініцыятарам і натхняльнікам правядзення міжнародных канферэнцый, складальнікам навуковых выданняў – «Тышкевіцкія чытанні», «Кандрацьеўскія чытанні».

Па ініцыятыве прафесара А. І. Смоліка ў 2008 г. засноўваюцца Тышкевіцкія чытанні, ва ўніверсітэце ствараецца мемарыяльная аўдыторыя ў гонар Канстанціна і Яўстаха Тышкевічаў, што абуджае цікавасць моладзі да знакамітых заснавальнікаў беларускага музеязнаўства і археалогіі. У аўдыторыі чытаюцца лекцыі і адбываюцца канферэнцыі для студэнтаў спецыяльнасці «музеязнаўства і ахова помнікаў гісторыі і культуры». У 2014 г. па прапанове А. І. Смоліка чытанні прайшлі ў Палацы Тышкевічаў у Крэцінзе (Літва). Традыцыйная навуковая імпрэза набыла статус міжнароднай. Плануюцца Другія Кандрацьеўскія чытанні ў Маскве ў 2015 г.

У цыкле навуковых прац і артыкулаў А. Смоліка ўсебакова разгледжана культуратворчая дзейнасць беларускіх мысліцеляў мінулых стагоддзяў («Культура Беларусі XI–XIX стст.», 1998). Ім вернута з імглы забыцця імя І. К. Кандрацьева, беларуса па паходжанні, таленавітага паэта, празаіка, драматурга, гісторыка, перакладчыка, педагога (манаграфія «Божы дар

Івана Кандрацьева», 2013). Аляксандр Іванавіч шчыра аддзячыў сваёй бацькаўшчыне: змог прыцягнуць увагу грамадства да маленькай вёсачкі, падараваўшы аднавяскоўцам славу тага земляка, вядомага пісьменніка, чый талент апавядальніка параўноўвалі з Гюго. З вёскай Каловічы звязана жыццё І. К. Кандрацьева (1849–1904), творчасць якога адкрыў для беларусаў А. І. Смолік. Разам з вілейскімі краязнаўцамі ім ажыццёўлены імпрэзы на малой Радзіме пісьменніка, арганізаваны Кандрацьеўскія чытання. На свята ў Вілейцы сабраліся аднавяскоўцы і шчыра дзякавалі Шурыку, так ласкава называючы яго па старой памяці, за ўвагу да іх. Асобныя артыкулы прысвечаны паказу шматграннай дзейнасці знакамітых беларускіх дзеячаў І. А. Гашкевіча, Канстанціна і Яўстаха Тышкевічаў, А. М. Янушкевіча, Міхаіла Гузікава, Саламеі Русецкай і інш.

Галоўнай справай апошніх гадоў навуковай дзейнасці Аляксандра Іванавіча стала абагульненне тэарэтыка-метадалагічнай дзейнасці беларускіх вучоных па фарміраванні імпліцытных і экспліцытных ведаў аб культуры ад XII ст. да сучаснасці. У манаграфіі «Беларуская культуралогія: гісторыя і сучаснасць» (2014) абагульняецца шматаспектная навукова-тэарэтычная дзейнасць беларускіх вучоных па выяўленні і даследаванні фундаментальных і прыкладных праблем нацыянальнай культуры. Даецца сістэмны аналіз сучаснага этапу культурагенезу ў кантэксце дынамікі беларускай культуры.

А. І. Смолік знаходзіўся ля вытокаў айчыннай культуралагічнай адукацыі, непасрэдна ўдзельнічаў у распрацоўцы адукацыйных стандартаў, вучэбных планаў і праграм для студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў па культуралагічных спецыяльнасцях і спецыялізацыях. Ім распрацаваны і выдадзены вучэбныя дапаможнікі для студэнтаў «Культуралогія: тэорыя культуры» (2008; разам з Л. К. Кухто), «Культуралогія: гісторыя культуры» (2009; разам з Л. К. Кухто і А. А. Цобкалам). Пад навуковым кіраўніцтвам прафесара А. І. Смоліка беларускімі даследчыкамі абаронены магістарскія, кандыдацкія і доктарскія дысертацыі.

Вучні і калегі, сын і нявестка (Дзяніс Аляксандравіч Смолік і Людміла Канстанцінаўна Кухто – кандыдаты культуралогіі), унукі і жонка падтрымліваюць і падзяляюць з Аляксандрам Іванавічам агульныя інтарэсы, любоў да ведаў, культуры Беларусі.

Жывое, істотнае і грунтоўнае ў культуры нараджаецца з душы чалавека. Яно лёгка ўсплывае з глыбіні сэрца і складваецца ў радкі. Любоў да жыцця і рамантычны настрой жывуць у душы Аляксандра Іванавіча. К. Паўстоўскі пісаў, што рамантычнасць уласціва навуцы і пазнанню, і чым болей ведае чалавек, тым паўней ён успрымае рэчаіснасць і тым ён шчаслівейшы. Сапраўднае шчасце – доля тых, хто валодае ведамі, дасведчаных, тых, хто шукае, і летуценнікаў. У асобе А. І. Смоліка спалучаюцца носьбіт ведаў, транслятар ідэй, таленавіты нараатар і шчаслівы чалавек, летуценнік, які марыць аб тым, каб усе разумелі яго, паверылі яму, які ўзбагачае скарбніцу беларускай культуры, спяшаецца сказаць людзям усё, што ведае, усе думкі, сілу якіх адчувае.

Навуковыя працы Аляксандра Іванавіча Смоліка актуальныя, своечасовыя і неабходныя сучаснаму беларускаму грамадству ў час пошуку духоўнасці, пошуку сваіх каранёў.

*В. М. Сакалова,
рэдактар часопіса «Веснік БДУКМ»*